

Божидар Хаджиев¹
Иван Хаджиев²
Таня Хаджиева³

ГОДИНА XXV, 2016, 2

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СЪВРЕМЕННОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Разгледани са предизвикателствата, свързани с подобряване на основните фактори за индустриално развитие в рамките на реинженеринговата технология за предприемачество. Анализът е осъществен с методите на теорията за комплексен реинженеринг /КР/ отчитайки, влиянието на процесите на глобализация, ценностните качества и потенциалът за индустриален растеж на субектите, както и състоянието на локалната среда в която се развиват.

Акцентирано е и на една различна гледна точка спрямо определящата роля на конкуренцията и конкурентоспособността за индустриалното развитие, а именно на реинженеринговата технология за предприемачество, където конкуренцията и конкурентоспособността са съставна част в микса на използваните подходи, механизми и инструменти за бизнес. Предприемачеството се разглежда като сила която създава цялостта в бизнеса.

Изследването разкрива, че подобряването на основните фактори за индустриално развитие в рамките на реинженеринговата технология за предприемачество подобрява структурата на бизнеса и руши силите на фрагментирането, които са заплаха за развитието на една полезна за общество икономика. Определя се и мястото на пазара на предприемаческия капитал в релацията „интелектуален пазар-иновационен пазар – инвестиционен пазар”.

JEL: L25; L26

„Ние рядко мислим за това което имаме, но винаги се безпокоим за това което нямаме” – Шопенхауер

„Желанието да имаме това, което нямаме, ни пречи да ползваме това, което имаме” – Монтен

¹ Божидар Хаджиев е проф. доктор на науките, икономист, инженер и психолог, член на Националния съвет за научни изследвания при МОН и на УС на БТПП, председател на Българската школа за реинженеринг и на икономическата секция при СУ-Пловдив.

² Иван Хаджиев е член на БШРУи консултант на бизнес организации.

³ Таня Хаджиева е експерт счетоводител и консултант на бизнес организации.

Предприемачеството е една от основните сили която създава единственото устойчиво нещо в живота на хората – промените. Любовете заедно с разумът, творчеството, знанията, уменията, опита и риска – това е предприемаческият дух и потенциал, който е в основата на всяко разумно управление и е двигател за развитие на цивилизацията. През последните години се наблюдава засилен интерес към въпросите, свързани с релацията „**предприемачество-индустриално развитие**”.

Индустриалното развитие в съвременната динамична бизнес среда като функция от предприемаческата дейност претърпява сериозни и дълбоки промени, които пряко засягат ползите за обществото, природата и бизнеса.

В края на второто хилядолетие човечеството направи грандиозната промяна на предприемаческата дейност. Богатството от дейности свързани с властта и силата на държавите се измести в полза на предприемачеството на хората, които създават богатството. Тази трансформация засили ролята на предприемачеството във всяка една дейност. Вече живеем в свят, в който стабилността и еднообразието на отминалите епохи се заменя с огромно напрежение и динамика на икономическите отношения. Отговорността на всеки субект нараства, както нарастват проблемите и изискванията към него. Наред с традиционните дейности за мениджмънт (планиране, организиране, подбор на персонала, бюджетиране, мониторинг и анализ) постепенно се формират нови изисквания – да се управлява в глобална среда с многобройни източници на власт, да се действа стратегически и отговорно, като се извличат и използват върхови ценности, приоритетна информация, най-нови технологии и ефективно общуване.

Все повече се налага предприемачите и мениджърите да вземат решения на базата на комбинация от интуиция, опит, анализ, емоции в една изключително динамична, разнородна и сложна за бизнеса среда. Това е една от основните причини управлението на бизнеса от функционално да прерасне в организационно, подчинено на предприемаческата воля. Предприемачеството е първично и е основен двигател за развитие на човешката цивилизация. То създава управленческата среда и възможности за тези които работят в нея (мениджъри) да придобият предприемачески знания, умения и способности за да се превърнат в предприемачи. Предприемаческата среда съществува навсякъде и във всичко, вкл. и в научната работа. Стремешът да се предприема нещо е неизбежно и е с безкраен потенциал, както и самата предприемаческа среда. И след хиляда години хората ще се стремят към най-разнообразни дела и да решават предприемачески проблеми, защото творчеството, предприемаческият дух и потенциал са неунищожими и ситуации за тяхното проявление съществуват навсякъде и във всичко. Все повече се разбира, че предприемачеството е по-обширно управление от традиционния, фирмения мениджмънт (управление на функционирането и растежа на фирмите), защото всяка една предприемаческа дейност поражда и включва някакъв мениджмънт, но не всеки мениджмънт е предприемачество. Всички теории за управление на човешкото поведение и за управление на организациите се включват в рамките на съвременната предприемаческа теория. Те, обединени чрез теорията за разумно управление и конкретно чрез реинженеринговия подход (Хаджиев, 2000, с. 143-205; Хаджиев, 2001; Хаджиев, 2008; Хаджиев, 2012; Хаджиев, 2003; Хаджиев, 2012) създават една

точна и обоснована **интегрална теория за предприемачество**. Тази теория включва всичко което се изучаваше и се изучава за мениджмънта, като се отчита първостепенната роля на предприемаческия дух, знанията, уменията, творчеството, инициативността и активността на субектите в един океан от огромна информация в глобалния свят. С една такава нова философия се размива строгото разделение между предприемачи и мениджъри, между теория и практика и се дава възможност на мениджъра по всяко време и място да се прояви като предприемач и да използва ефективно потенциала на ситуацията. Приема се, че еволюцията на организациите, на човешкото поведение и на мениджмънта е достигнала точка в която ключовите идеи стават тези на предприемачеството и се разбива митът за строгото научно следване на традиционните мениджърските теории и подходи. Развитието на интегралната теория за предприемачество се свързва с необходимите икономически, психологически, управленски знания, умения и професионализъм, а те от своя страна са функция на:

- вариантноста на действие (способност предопределена от знанията, опита, възможностите и традициите);
- гъвкавостта (способност за приспособяване към средата и реагиране на непосредствени обстоятелства се предопределя от знанията, опита, качествата за промяна, средствата и организацията, от стратегията и технологията);
- обтекаемостта (способност на субекта да издържа на евентуални загуби);
- творчеството;
- бързината на действие;
- мотивацията;
- инициативността и интереса за постигане на ползи за бизнеса, за природата и за обществото;
- способността да се рискува.

Посочените качества на субекта стават определящи за справяне с предизвикателствата за съвременното предприемачество.

Проучванията разкриват, че днешния свят постепенно се превръща в свят на организациите, в който съществена роля има всеки един предприемач. В една такава реалност се оказва, че пазарната среда често е в конфликт с интереса, риска, съзидателността. Затова се наблюдава и устойчиво бягство от истината за предизвикателствата пред предприемаческата дейност

Разкриването на някои основни предизвикателства пред съвременното предприемачество и възможностите за тяхното преодоляване предопределя решаването на следните задачи:

- Рамкиране на определени резултати от икономическото развитие след 1989 г. и на основните ориентири за развитие;
- Дефиниране на реинженеринговата технология за предприемачество;

- Разкриване същността и взаимовръзката на основните фактори от които зависи индустриалното развитие и на свързаните с тях социално-икономически предизвикателства пред които е изправено съвременното предприемачество;
- Разработване матрица за стойността на основните фактори за подобряване на предприемачеството и на индустриалното развитие в страната;
- Определяне мястото на пазара на предприемаческия капитал в релацията „интелектуален пазар-иновационен пазар - инвестиционен пазар”.

Основната теза е, че чрез разкриване и подобряване на главните фактори за индустриално развитие в рамките на реинженеринговата технология за предприемачество, субектите могат да извършат полезни промени за развитието на икономиката.

Глобализацията, отварянето на икономиките, възходът на интернет икономиката и голямата динамика на бизнес отношенията, развиващи се като една непрекъснато нарастващата възходяща функция правят все по-сложен света, в който живеем. Това обяснява безпрецедентните промени, които обхващат обществата, индустриите, фирмите, клиента и пазарните им взаимоотношения.

Тези промени засягат ценностите на субектите, индустриалното развитие, организационната идентичност и фирмената култура и налагат нови идеи за политиките и принципите, въз основа на които се управлява всяка една държава и бизнес организация.

Както никога досега промените изискват освобождаване на интелектуалните сили на гражданите за създаване на интелектуален капитал за налагане на предприемачество основано на високоефективни процеси и овластяване на индивида.

Промените след 1989 г. наложиха много силен отпечатък върху развитието на света, особено в източноевропейските страни. Свободната воля на субектите в тези страни нарасна и заедно с това се увеличиха и възможностите за предприемачество.

В същото време се появиха предизвикателства, разрушаващи общоприетите ценности и съзидателния човешки потенциал. Това доведе до множество дефекти особено в по-малките и по-бедни страни като България. Резултатите се изразяват в съществени промени в организационната идентичност и корпоративната култура (Димитрова, 2013), мощно преселение на гражданите към по-богатите държави, влошаване качеството на живот и множество проблеми на българската икономика (Хаджиев, 2013, с. 168-172).

Неразбирането на свободата доведе до своеволие, независимостта – до анархия, прогреса – до упадък на нравствеността и общоприетите човешки ценности, комфорта – до интелигентен мързел, а неразбирането на властта – до съвременно/скрито робство и корупция.

Несъмнено пътят за развитието на съзидателното предприемачество е да се справи с основните предизвикателства за социално-икономическото развитие. Дали това ще е възможно за българските субекти не бихме могли да преценим точно, но че

качеството на управлението и средата за развитие на съзидателното предприемачество се нуждаят от подобрене е неоспоримо. В тази посока изследванията ни разкриха няколко сериозни ориентира за работа (Хаджиев, 2002; Хаджиев, 2001):

- Да се създаде среда за свобода на разнообразни действия и творчество (либерална демокрация и свободна пазарна икономика (Маршал, 1994, с. 5-9), които да са насочени към подобряване живота на хората чрез прилагане на стратегии ориентирани към възходящо индустриално развитие и богатството;
- За всяка нация да се постига необходимия баланс между процесите на глобализация и тези за изпълнение на национални, местни и локални приоритети и активност;
- Да се осмисли новата роля на държавата и на общините и ефективността на тяхното участие в собствеността, т.е. да се търси разумния балансът между частната, държавната и общинската собственост и инициативи;
- Да се създадат условия при които успехът се постига с правомерни средства и технологии, като всеки субект прави най-доброто за себе си и за другите, и при които прилагането на разумното управление (реинженеринг) за постигане ползи едновременно за бизнеса, за природата и за обществото е нещо естествено.

Тези ориентир/базови предизвикателства се очертават в три глобални взаимосвързани групи процеси: отваряне на икономиката; **все по-динамичното предприемачество за индустриално развитие**; безконтактното общуване чрез електронни сателитни и компютърни системи.

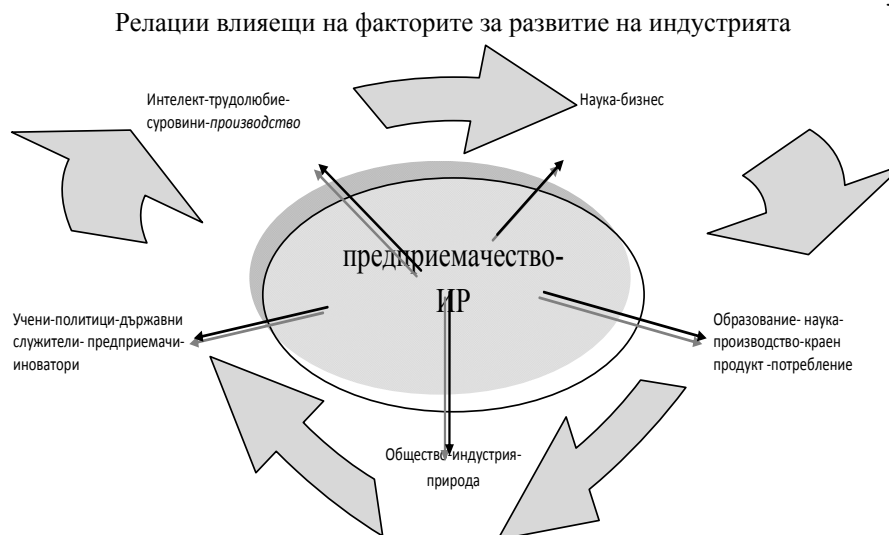
Проучванията показаха, че тежестта се измества във втората глобална група процеси, около която се обединяват другите две групи. Именно затова основният фокус в тази разработка е към релацията „**предприемачество-индустриалното развитие (ИР)**”.

Използването на комплексен реинженеринг (КР) предоставя възможност за дефиниране на основни проблеми и в редица други релации.

В теорията за комплексен реинженеринг (КР) се обосновава, от една страна, същността на предприемаческата технология (вж. фиг. 1), а от друга, се разкрива същността и взаимовръзката на всеки един от основните фактори за ИР, както и методите за оценка и анализ на свързаните с тях показатели (Хаджиев, 2001; Хаджиев, 2012).

Тук фокусът не е върху същността, системите, методите, механизмите и инструментите за предприемачество, а върху предизвикателствата за него, които се изразяват в ролята и тежестта на основните фактори за индустриално развитие.

Фигура 1

В чисто реинженерингов стил, използваната в изследването методика е в четири стъпки:

- Определяне основните фактори за индустриално развитие, влияещи на предприемаческата активност;
- Определяне на моментните и устойчивите осреднени стойностите на показателите, с които се оценяват тези фактори за изследвания;
- Определяне желаната стойност на показателите за индустриално развитие, така че те да са балансирани и съобразени с добрите практики в света. Управленческите усилия приоритетно са насочени за подобряване на тези базови фактори, които са с най-ниска стойност (които са най-неудовлетворени и се явяват базови предизвикателства за предприемачеството);
- Определяне на механизма за положителна промяна за достигане на желаното състояние.

Както се вижда задвижването на посочената обобщена технология за предприемачество се базира на ценностите на субекта и ситуацията в която се намира, или може да се намира. Предприемачеството създава модели за ориентация към промяна, към желано състояние на субекта. Това състояние се определя на база ценностите на субекта и ситуацията, която желае. За целта основната задача е да се определи какво е важно за него, какво иска, какви са възможностите за избор на ситуация, какви резултати желае да има при новата ситуация и когато ги получи какво ще се промени. При решаването на тази задача е важно да се знае, че се

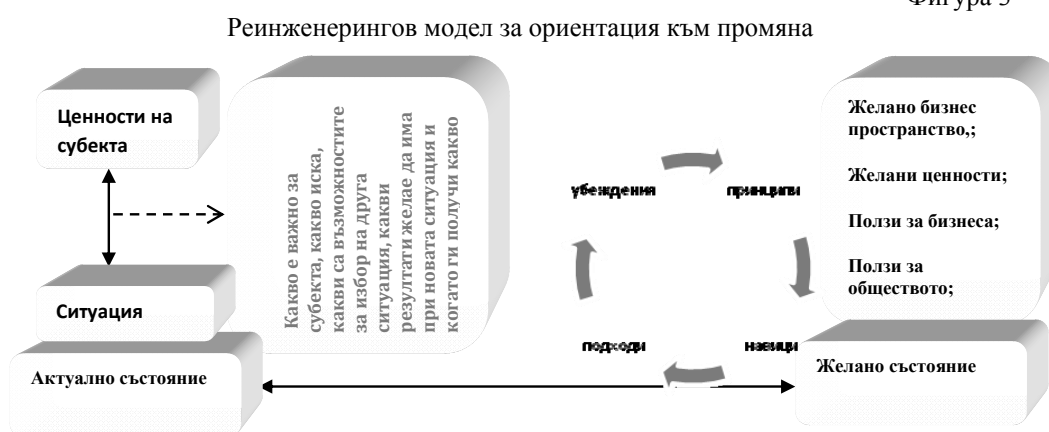
променят убеждения, навици, принципи, подходи, а не основни потребности на субекта.

Фигура 2

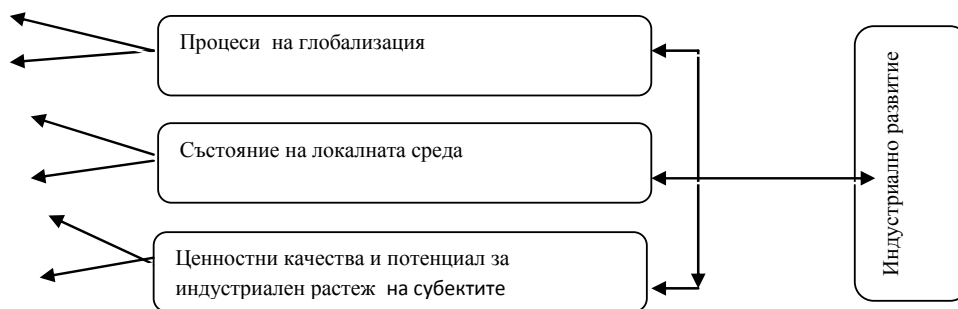

Промяната може да е свързана с всеки един елемент на ситуацията, може да е частична или радикална, но при реинженеринг винаги е основна, защото засяга основни процеси на дейността.

Фигура 3

Взаимовръзката на ценностите на субекта и ориентацията към промяна осигурява индустриалното развитие в съвременния свят. Чрез нея се формират основните предизвикателства пред предприемачеството, които могат да се представят като взаимодействие на основни фактори от които зависи ИР.

Според теорията за комплексен реинженеринг (КР) (Хаджиев, 2001; Хаджиев, 2012), ИР е функция от следните взаимосвързани **основни фактори**:

- Процесите на глобализация;
- Състояние на локалната среда в която се развива съответния индустриален сектор или субект;
- Ценностните качества и потенциалът за индустриален растеж на субектите.

Фигура 4

Проучването разкрива, че за индустриалното развитие в съвременния свят **ситуацията е функция** от факторите, засягащи глобализацията и тези свързани с локалната среда в която се развива съответния индустриален сектор или субект.

Пренебрегването на тези фактори и/или на техните ниски показатели формират първата група конкретни икономически и политически предизвикателства пред които се изправя съвременното предприемачество.

Същността и взаимовръзката на основните фактори в тази група са подробно разкрити в предходни изследвания и публикации (Хаджиев, 2001; Хаджиев, 2012).

Влиянието върху предприемаческата активност на процесите на глобализация се оценява чрез индикатора **Кг** като функция от три съставни показателя:

- **Кг1** (оценяващ позицията на ИО в трисекторния модел на американския учен Имануил Уолърстейн. Измерва се в зависимост от това от къде произхожда капиталът и в коя област на трисекторния модел е локализиран бизнесът);
- **Ктнк** (оценяващ наличието и качеството на транснационалните компании (ТНК) с капитал, произтичащ от страната в която се прави предприемаческата интервенция. Измерва се в зависимост от брой ТНК и качеството на тяхната дейност (ниво на развитие, трансферно ценообразуване, ценностна програма в полза на бизнеса, природата и обществото));
- **Кт** (оценяващ транснационализацията на бизнеса, работна сила, технологии, бизнес фактори, култура и религия).

Ниската стойност на съставните коефициенти формира и ниска стойност на индикатора Кг. От страните-членки на ЕС, България има най-ниска стойност на този индикатор, а това определя и слаба предприемаческа активност, засягаща глобалните и транснационални бизнес процеси.

Надграждането върху досега направените изследвания върху процесите на глобализация разкри, че важно предизвикателство за българското предприемачество е преодоляване на проблемите свързани с транснационализацията на бизнеса и прилагането на системи и модели за трансферно ценообразуване (Хаджиев, 2001; Хаджиев, 2012). Добрите практики от развитите страни и тези от минали периоди на страната показват, че това предизвикателство е изключително важно и може да се преодолее по-бързо, чрез синергия в приоритетни сектори и създаване на ТНК (селското стопанство, хранителната индустрия, туризъм), изграждане на технологични паркове (обединяване на усилията на учени от научните институти и университети с маркетингози и търговци за развитие на иновационния пазар, както и на пазара за интелектуален и предприемачески капитал) и чрез български търговски вериги и външнотърговски обединения.

Влиянието върху предприемачеството на процесите свързани с локалната среда, в която се развива съответния индустриален сектор или субект, може да се оцени чрез индикатора **Кoi** като функция от показатели за развитие на страната, на дадена индустрия или за фирма (базови, съпътстващи/специфични, периферни) (Хаджиев, 2001; Хаджиев, 2012).

Надграждането върху досега направените изследвания разкри, че важно предизвикателство за българското предприемачество и за подобряване на индикатора **Кoi** е преодоляване на проблемите, засягащи:

- системите за управление на страната и за избор на управленски кадри в ръководните органи на държавните и на европейските институции;
- условията за предприемачество според административните бариери пред бизнеса;
- производителността на труда;
- нивата за интеграция за постигане на по-голяма устойчивост;
- синергичният ефект;
- жизненият стандарт;
- степента на развитие на иновационния и на интелектуалния пазар;

В посочения микс от взаимосвързани проблеми с висока тежест са проблемите засягащи системите за управление на страните и за избор на управленски кадри в ръководните органи на държавните и на европейските институции..

През последните години особено с възникване на икономическите кризи в Гърция, Испания, Италия и други, институциите на ЕС започват да търсят отговор на въпроса – трябва ли да се промени партийната система за избори и управление в Европа, както и нужно ли е страните-членки да се съобразяват с американската политическа система или някаква друга система за управление?

Изключително важно е да се осмислят и внедрят в законодателството най-подходящите характеристики за съответните видове избори. Известно е, че изборите за местни и щатски органи в САЩ се характеризират със системата на референдума. Всеки гражданин или малка група могат да предложат определен въпрос да бъде решен чрез местен референдум при условие, че съберат достатъчно подписи от гласоподавателите в съответния район. Така избирателите могат да решат да намалят имуществените данъци или да премахнат местните данъци за ужас на много политици и щатската администрация. Въпреки че това води до дефицит на бюджета, администрацията изпълнява социалните си функции, като последно получава заплатите си. Но по-голямата привлекателност и предприемаческа активност осигуряват по-голямо богатство за региона и повишаване на корпоративната социална дейност и ангажираност на корпорациите в ползи за природата и за обществото (Димитрова, 2012).

При изборите всичко е въпрос само на изразяване на лични предпочитания при регистрираната за гласуване в местното кметство. Въпреки че гласуват за кандидати на републиканската или демократическата партия, една трета от гласоподавателите отказват да наричат себе си републиканци или демократи и предпочитат да се регистрират като независими.

Тяхното нежелание да се присъединят към една или друга партия показва, с какво безразличие се отнасят американците към една или друга партия. Освен това, самите партии съществуват само на хартия, тъй като не се плаща членски внос с изключение на няколко месеца преди изборите, когато се създават временни центрове за провеждане на предизборна кампания и се набират доброволци за работа. Но макар че партията не са монолитни организации и представляват твърде свободни коалиции с

променливи интереси, на национално равнище и при изборите за президент, всяка от тях коренно се променя и добива финансова мощ и сила.

Сравнявайки трите вида избори в САЩ се оказва, че за американеца местните органи имат най-голямо значение за обикновения живот на хората и там ангажираността им е най-изразена. Именно ангажираността създава многообразието и различията за предприемаческа дейност в отделните щати. Това от своя страна създава среда за многолика предприемаческа дейност, която става притегателен център за различните народи. Изборите за управление на щата са с ясно формулирани цели. При федералните избори подобна ясна формулировка липсва.

Колкото по-висок е поста към който кандидата се стреми, толкова по-възвишена и неясна става реториката. При президентските кампании кандидатът прави опит да се хареса на всички, прикривайки истинското си отношение към конкретни проблеми и въпроси

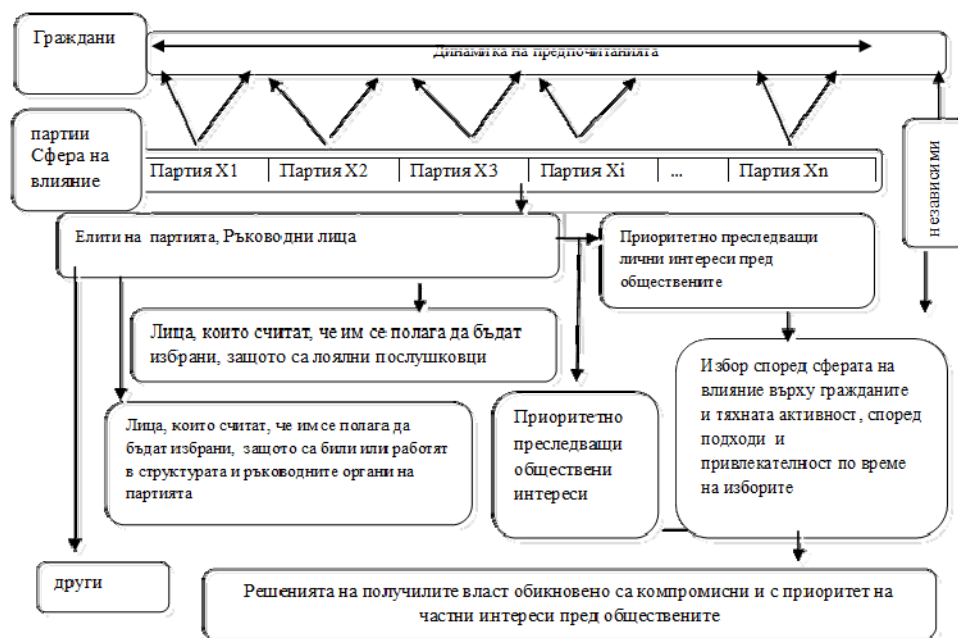
Европейците често критикуват американската политическа система. Според тях тя не позволява да се развият идеологически ориентирани партии и е твърде рестриктивна и усложнена.

Американците тук смятат, че системата им е проста и логична и че останалият свят върви към тяхната система, при която трите власти са самостоятелни и взаимно се контролират и ограничават дейността си. Според тях политическата система в Европа страда от два недостатъка: властта е разделена между много партии и не може да се действа решително; и изборите не могат да бъдат предвиждани и възникват неочаквано в резултат на несъгласие между коалиционните партньори.

В Европа, обикновено чрез посочената система, в името на една криворазбрана многопартийност и демокрация, следват повече избори, повече разходи, липса на приемственост и по-неефективно управление, а оттук повече личностни зависимости, корупция и по-неблагоприятна среда за предприемачество. Проблемът се засилва и от факта, че отделните партии нямат устойчиви системи и критерии за номиниране и избиране на най-способните и полезни за индустриалното развитие лица. Съществуващата политическа система размива отговорността, създава привиден комфорт и процеси, чрез които отговорностите и проблемите се прехвърлят за решаване в бъдеще. Става ясно, че възможностите за преодоляване на проблемите зависят преди всичко от ефективността на избраната политическа система. Именно тя се оказва определяща и за условия за предприемачество и административните бариери пред бизнеса, както и за повишаване производителността на труда, качеството на образование и на предприемаческата активност. Затова за ЕС от съществена важност е дали ще лансира или не приоритетите на американската политическа система и ще приеме ли предизвикателството за радикални промени в системата за избор на управленски кадри? Несъмнено за такива промени ще е необходима обществено полезна система от критерии на които трябва да отговаря всеки получил власт и система за контрол и отговорност за действията, свързани с постигане на ползи за обществото, за предприемаческия бизнес и за природата. Безспорно за България като член на ЕС този въпрос също остава открит.

Фигура 5

Система за избор на партийни кадри в националните и европейските институции

В посочения комплекс от взаимосвързани проблеми с висока тежест са и тези, засягащи необходимите нива на интеграция за по-голяма устойчивост.

През погледа на днешните разбирания смятаме, че интеграционните форми за дадена страна са най-ефективни, когато интеграцията се развива на няколко нива:

- разумни преки пазарни връзки между предприятията (връзки, подчиняващи се единствено на икономическите интереси и потребности, а не на административни команди и власт на различни лица, партии, институции). Изследването разкри, че липсата на такива връзки, на синергия и транснационализация на повечето български пазарни субекти е важно предизвикателство пред българския предприемачески бизнес;
- разумни и преценени по тежест връзки между предприятията и държавните институции. Анализът в това направление позволи да се направи извод, че липсата на държавна стратегия и политика за насърчаване на предприемачеството и на бизнеса особено в малките населени места, както и на бизнес организации с държавно участие за изграждане на технологични паркове и външнотърговски организации влошава индустриалното развитие на страната. Освен това липсата на такива връзки превръща отделния чиновник в „институция”, което е и основната причина за един и същ проблем отношението към бизнеса да е

различно, да нараства бюрократията и за дефекти в предприемачеството и бизнеса;

- ефективни междудържавни връзки и споразумения, съобразени с националните интереси за трудовите пазари, с регионалните интереси за регулиране на стоки и услуги. Това са междудържавни интернационални интереси, просмукани от стремежът за хармонизиране на национални и регионални политики и зависими от все по-свободното предвижване на капитали и ресурси.
- изграждане на доброволна основа на разумни наднационални институции за насърчаване и развитие на съзидателното предприемачество, за премахване на бариерите пред бизнеса и на субсидиите, които рушат пазарните принципи и демотивират бизнес субектите.

В ЕС и САЩ в повечето случаи бизнес отношенията са свободни и независими от трети лица – отношения между частни лица без държавна намеса (държавни нареждания) с доминанти на пазара пред плана. Но ЕС и САЩ не са застраховани от проблемите, свързани с “ефективно управление и тези на интернационализацията и глобализацията”. Различните държави-членки в ЕС и отделните щати имат различна степен на интернационализация и се движат по различни орбити с различна степен на развитие на отношенията „предприемачество-индустриално развитие”. Практиката очертава, че естественият път на развитие преминава през създаването на различни обединения, които имат общи черти. Това предопределя, че развитието в близките години ще е в различните орбити на тези обединения и подгрупи, които ще засилват фрагментирането. Чрез нарастване на компютъризирането на почти всички модерни процеси и чрез интерактивните магистрали и Интернет се оформи Единна световна информационна тъкан. Тази тъкан все повече се усъвършенства и днес се изгражда от взаимовръзката и взаимодействието преди всичко на капиталовите пазари, пазарите на стоки и услуги и трудовите пазари; променя се структурата и съдържанието на преките връзки между предприятията, а също и на разбиранията за школи, модели за фирмена интернационализация (взаимодействие) и за модели за навлизане на чуждестранните пазари. Засилва се фирмения индивидуализъм, а призивите за „качество на управлението”, за съвместна дейност, за положителен синергичен ефект, за предлагане на продукти и услуги с грижа за потребителя постепенно се превръщат в научно и медийно клише, което повишава вероятността за тяхното размиване и аморфност.

Поради всичко това в бъдеще не би могло да се гарантира устойчивото развитие на ЕС и на САЩ и на всяко общество, ако съзидателното предприемачество и разумното управление не са основен приоритет, т.е. ако не се прилага концепцията за „тотално ефективно управление” през призмата на комплексен реинженеринг. Днес се правят множество опити да се обясни новия икономически цикъл в Европа, преди всичко през призмата на макронива за интеграция, засягащи междудържавни връзки и споразумения за хармонизиране на национални и регионални политики, ролята на наднационални институции. Но икономическата устойчивост не би могла да се съхрани само с ефективно управление и интеграция на макрониво.

Икономическата устойчивост налага господстващите институции преди всичко да се научат да извличат актуалните и решимите проблеми за развитието на пазарната инфраструктура. Това значи да създават среда за “предприемачество и разумно управление” в самите предприятия, за преки пазарни връзки между самите субекти и за взаимоотношенията им с държавните и наддържавните институции, т.е. да се създава и подходяща *микросреда на интеграция*. Подобни опити ще помогнат да се размият различията между микро и макроикономиката на силните и слабите икономики през призмата на обединителната нишка на ефективното предприемачество и управление. За създаване на такава среда ще помогне единната информационна тъкан и съзидателното предприемачество, като основен фактор за индустриалното развитие. Ако това не се разбере ЕС ще изпадне в голямо затруднение, особено с реалното функциониране на еврото. Основната причина за това ще бъде, че пренасянето на кризите от една страна-членка в друга ще става с шеметна бързина и ще изчезнат буферните възможности, които предоставяха националните валути.

Възможността за глобална и сериозна криза на ЕС, ако не се прилагат технологиите за разумно управление и предприемачество ще нарасне. Освен това през последните години се появява тенденция, която показва, че темпът на нарастване на икономическите възможности на страните-членки намалява. Причините се търсят в най-различни проблеми, които деформират предприемаческите процеси:

- спадане на мотивацията, взаимопомощта и инициативността за икономически просперитет (няма съревнование между системите, започва да надделява песимистичната нагласа в живота).
- размиване на значителни ресурси за приспособяване на страните в преход;
- доминиране на микроикономиката над макроикономическите процеси.
- глобализация на престъпната икономика и тероризма;
- занижена роля на процесите за единната световна икономическа тъкан и на тези за разумно управление.

До голяма степен посочените проблеми, от една страна, оказват влияние върху стойностите на индикатора *KO_i*, но от друга, влияят и на показателите на индикатора *K_ц* (оценка ценностните качества и потенциала за индустриален растеж на субекта) и създават нови предизвикателства за предприемачеството в релацията „ситуация-ценности на субекта”, а с това и различни възможности за промени.

Ценностните качества и потенциалът за индустриален растеж на субекта са третият основен фактор от който зависи предприемаческата активност и индустриалното развитие. Този фактор се оценява чрез индикатора **K_ц**, който е функция от показателя за оценка ценностните качества и иновативността на бизнес субекта/и (**K_{цси}**) и показателя за оценка на потенциала за индустриален растеж (**K_{оп}**).

Повишаването на стойностите на този индикатор е едно от най-сериозните предизвикателства за съвременното предприемачество.. Факторът „ценностни

качества и потенциал за индустриален растеж на субекта” се оказа един от най-значимите в релацията „предприемачество-индустриално развитие”. Посочените два фактора също са определящи, но без наличието на този фактор и на възможности за подобряване на показателите които го формират не би могло да се развива съзидателно предприемачество и да се преодоляват предизвикателствата пред индустриалното развитие. Реинженеринговата технология за предприемачество се базира именно на този фактор.

$$K_n = f(K_{cs}, K_{op})$$

Първият съставен показател K_{cs} дава възможност индустриалното развитие да се определя като функция от ценностните качества и иновативността на бизнес субектите, както и възможност процесите на интеграция и дезинтеграция да се разгледат през призмата на дейността на отделните индивиди и на организациите и индустриите, в които те участват.

Изследването разкрива, че формирането на общност от индивиди обикновено става чрез механизмите на културата, религията, идеологията, а също и чрез механизми за създаване на условия за труд като функция от връзката между производство, потребление и качество на човешките ресурси и предприемачески потенциал.

Освен това самото формиране на общности, създава напрежение между тях и процеси на дезинтеграция на световното развитие. Процесите на дезинтеграция се появяват и когато някой от механизмите в съответната общност не работи достатъчно ефективно. Това става при неефективно качество на управление на обществените процеси (най-често дефекти в дейността на националните лидери и правителства), когато е загубено доверието, когато липсва съпричастност, а също при нарастваща престъпност, форсмажорни обстоятелства свързани с определени аномалии и когато общочовешките ценности и идентичността се пренебрегват (Хаджиев, 1996, с. 30-36).

Основните фактори, формиращи ценностите на личността са функция от човешкия потенциал свързан с психологическия профил, знанията, религията, културата, идеологията, икономическия статус и профил на лицето.

Фигура 6

Основни фактори формиращи ценностите на личността

Психологически профил	Знания и опит	Култура	Идеология	Икономически статус	Религия
Аз-концепция; Характер; Темперамент; Интелект; Способности и умения за предприемачество	Система от теоретически и практически знания; Класическа, компютърна и технологична грамотност	Система от ценности, убеждения и норми, от правила за поведение свързани с общностната, фирмената и личностна култура на субекта	Система от идеи, които обслужват политиката, препоръчваща обществено политическо устройство на обществото	Положението на субекта в икономическата структура; икономически ресурси; Жизнен стандарт.	Съвкупност от ценности, практически потребности и норми свързани с разбиранията за Бог. Набор от вярвания и убеждения за взаимоотношенията между човек и Бог.

Формирането и развитието на човешкия потенциал е съвкупност от вътрешни и външни фактори, определящи поведението на субекта. Важни вътрешни фактори за да функционира човешката система са психологичните, генетическите и физиологичните фактори, осигуряващи баланс на ума, тялото и духа. Основни външни фактори са социално-икономическите, политическите и екологичните, както и храната.

Значението на посочените фактори през призмата на бизнеса може да се редуцира в релацията „човешка психика и интелект-разумно управление на процесите”.

Определящи за ефективността на тази релация са знанията за: човека и неговото поведение; теориите за управление на човешкото поведение и теориите за управление на организациите; ръководните ценности през призмата на Аз-концепцията на индивида и ценностната концепция на организацията; формиране и анализ на статичния и на динамичния профил на личността и на организациите; способностите и уменията за разумно управление на процесите, в т.ч на тези в цикъла „стратегии, комуникации, преговори, сделки”. Сериозно предизвикателство за предприемаческата дейност през призмата на разглежданите фактори е засилването на индивидуализма сред хората и нарастване на тяхната безпомощност. Това предизвикателство за българските субекти е свързано с излизане от порочния кръг на бедност. Бедността и безпомощността не са чужди феномени за ЕС. Но тези феномени са с голяма сила в по-слабо развитите икономически страни, като България. Сега се забелязва силното политическо отчуждение на българите именно поради засилването на индивидуализма, бедността и демотивацията. Според Р. Дж. Корсини политическото отчуждение и неприязън по принцип е чувство на неудовлетворение, разрушаване на илюзии и незаинтересуваност по отношение на политическите лидери, правителствената политика и правителствената система. Чувствата на политическа неприязън посочени в енциклопедията на Корсини се състоят от следните компоненти:

- недоволство – „В повечето случаи правителството не се интересува от потребностите на хора като мен”;
- недоверие – „Голям брой от политиците са бездарници”;
- охлаждане – „Когато си мисля за правителството... не го чувствам като мое правителство”;
- безнадеждност – „Бъдещото на тази страна ми изглежда доста тъмно”.

Основната препоръка за преодоляване на безразличието и отчуждението е да се преосмислят процесите свързани с използването на подходящите средства и механизми за предприемачество в борбата с бедността и безпомощността.

В тази посока се оказва, че важни и взаимосвързани фактори в релацията „човешка психика и интелект – разумно управление на процесите” са: устройството на човешката система; общочовешките потребности; и поведението (Хаджиев, 2000; Хаджиев, 1996.; Хаджиев, 2008; Хаджиев, 2012; Хаджиев, 2001).

Иновативните качества и предприемаческите способности са тези, които от една страна, могат да помогнат в борбата с бедността и безпомощността, а от друга, да

освободят индустрията от хватката на чуждестранните ТНК (чрез създаване на нови фактори за бизнеса, на нови продукти, на нови пазарни категории, на нови пазари).

Основният извод, който се формира от направеното проучване в това направление е, че създаването на общност от бизнес субекти става основно чрез механизмите на съдружията (акционерни, командитни, дружества с ограничена отговорност, консорциуми, клъстери и др.) на ТНК и глобални организации (ГО).

Самото създаване на ТНК и ГО предопределя лидерство в индустрията, в нейни сектори или междусекторни дейности.

Когато е налице такова лидерство, се разкриват ценностите на ТНК и ГО, формиращи процесите на глобалната интеграция през призмата на висока степен на влияние върху икономически индикатори: БВП на държавите, регионите, на човек от населението; темпове на икономически растеж; среден доход на човек; външно търговско салдо; структура на дълга; преки чуждестранни инвестиции и др.

Технологичната и икономическата хегемония налагана от ТНК и ГО, подкрепяна и с военна политика на страните от където произхожда капитала създава особен вид интеграция на обществата, което се отразява на тяхната плътност, пренареждане и динамика. Тяхното влияние е толкова силно, че променя икономическата и фирмената култура, дори традиционни култури на обществата. Оттук произтича и огромната отговорност за ценностните програми на тези корпорации, на тяхната визия и мисия.

В този процес висока тежест имат основните фактори, формиращи ценностите на отделните бизнес организации. Именно тези фактори предизвикват важни процеси на дезинтеграция в световното стопанство. От една страна, те позволяват определена индустрия и бизнес организации (БО), които я изграждат чрез предприемачески инициативи да се освободят от глобалната хватка на ТНК, а от друга, собствениците и главните мениджъри на ТНК и ГО да достигнат до такива нива на своето развитие, които засягат дейност, базирана върху знанията и ползи за бизнеса, обществото и природата.

Тук е мястото да се отбележи, че въздействащите върху предприемачеството фактори, формиращи ценностите на всяка една бизнес организация са функция от **ценностите на собствениците** и тези на висшите мениджъри, качеството на кадрите и тяхната иновативност, стратегическата ориентация, капитала на организацията, локализацията, факторите на околната среда (икономически, политически, технологични, демографски, рискови, културни и др.).

Изследването разкрива следните аспекти от влиянието на тези фактори върху БО.

- Структурата на ценностната им програма се оформя като резултат от взаимодействието със средата, и преди всичко с другите организации и лица;
- Организацията реагира като нещо цялостно и организирано;
- Всяка организация съществува в един непрекъснато изменящ се свят, в който тя, с хората в нея, е в центъра;

- Когато ценностната програма на организацията се обогати с реалните действия, извършвани при нейното реализиране, тя започва да се променя;
- Организацията реагира на света в зависимост от своите действия, преживяванията и възприятията на своите участници. Възприетата от нейните участници и системи реалност е “реалността за организацията”;
- Организацията има силно желание да бъде оценена от другите като достойна;
- Действията на организацията, които не са свързани с концепцията, могат да се възприемат като заплашителни, това може да породи регидна концепция;
- Организацията може, чрез своите участници, съзнателно да се отнесе към своята ценностна програма и да избере ценности, които биха помогнали за нейното развитие.
- Ценностите на организацията са такива, каквито са ценностите на нейните собственици. След определено време тя заприличва на своите собственици.

Особено полезни за обогатяването на тези аспекти се оказаха разработки свързани с организационната идентичност и корпоративната култура на бизнес субектите (Димитрова, 2013; Димитрова, 2012; Димитрова, 2014; Димитрова, 2013, с. 270-273; Dimitrova, 2015, p. 86-105).

Авторите препоръчват коефициентът за оценка на ценностните качества и иновативността на националните бизнес субекти (**Кцси**) да се определя съгласно методиката за комплексен реинженеринг (Хаджиев, 2012).

Анализът и оценката на предприемаческата активност показва, че ценностните качества и иновативността на бизнес субектите са с висока тежест за предприемачеството и са определяща сила за процесите на интеграция и на дезинтеграция на обществата и индустриите. Чрез тях качеството при създаване и управление на предприемаческите процеси става определящо за успеха на всяко едно общество.

Изследването разкри, че ценностните качества и иновативността на бизнес субектите стават определящи за съвременната предприемаческа теория, защото засягат възможностите за предприемачество във всяко едно бизнес пространство (конкуренция, стойностна иновация, дивергенция, конвергенция).

Проучването показва, че *предизвикателствата и проблемите пред съзидателното предприемачество са по-малки, когато стойността на Кцси е по-висока*. В процеса на изследване се установи, че в страни с разработени и взаимосвързани пазари на интелектуалната собственост, на иновациите и на инвестициите за иновации обвързани с интелектуалния и предприемачески капитал имат по-висока стойност на съставните коефициенти а оттам и на индикатора за оценка на ценностните качества и на иновативността на националните бизнес субекти. Защото при тях потокът на човешки и предприемачески капитал, постъпващ на пазара на интелектуална собственост, осигурява по-голяма интелектуална печалба за пазара на интелектуалния и предприемачески капитал. Този поток е по-интензивен в развитите

страни поради по-интензивния поток на интелектуална собственост (патенти, ноу-хау, лицензии, марки, научни разработки) към пазара на иновации. А подобна интензивност е обвързана с по-големия поток инвестиции за иновационни проекти постъпващ от инвестиционния пазар в пазара за иновации.

Другият съставен показател на индикатора $K_{\text{ц}}$ е този за оценка на потенциала за индустриален растеж ($K_{\text{оп}}$).

Както се посочва в теорията за комплексен реинженеринг този показател се определя като функция от показателя на конкурентоспособност (КС) и този на технологична устойчивост и развитие (ТУ) на индустрията или на съответната фирма.

$$K_{\text{оп}} = f(KC, TY)$$

От формулата се вижда, че конкурентоспособността на бизнес субекта е съставна част на потенциала за индустриален растеж, който е и съставна част на индикатора $K_{\text{ц}}$.

В реинженеринговата технология за предприемачество конкуренцията е само една от възможностите за стратегическа ориентация в бизнес пространството (конкуренция, стойностна иновация, дивергенция). Затова конкуренцията и конкурентоспособността са съставна част в микса на използваните подходи, механизми и инструменти за индустриално развитие.

С предприемачеството в „бизнес пространството на конкуренцията“ се засягат съдържанието и на другите фактори за индустриално развитие и това налага по-подробно да се разкрият предизвикателствата свързани с този феномен.

Несъмнено конкурентоспособността на всяка една индустрия е комплексен показател, зависещ от множество фактори: икономически растеж, отвореност на икономиката, глобализацията, качеството на съществуващата инфраструктура, стойност на суровините, степен на модернизация на производството, качеството на управление, правната и нормативна база, стабилността на валутата, макроикономическата стабилност, устойчивостта на фирмите, които я формират и др.

Всички тези фактори пряко или косвено влияят на предприемаческата активност на всяко ниво и се отразяват на опциите за мениджмънт и маркетинг, както и на финансово-счетоводните опции на субектите и на качеството на живот.

Затова и възможностите за повишаване на конкурентоспособността на субектите са важно предизвикателство за съвременното предприемачество.

Според теорията за КР, коефициента на конкурентоспособност (КС) би могъл да се определи по два начина:

$КС = f$ (конкурентните предимства- вж. таблиците по-долу), или

$$КС = f(I_{\text{ц}}, I_{\text{п}}, I_{\text{к}}, КОУ), \text{ където}$$

$I_{\text{ц}}$ коефициент, отчитащ индекса на цените. Понижаване на цените води до увеличаване на КС.

Ик е индекс на качеството и се определя като съвкупност от качеството по факторите, които го формират за съответната индустрия или индустриален сектор;

KOU – коефициент на организация и управление.

Таблица 1

Конкурентни предимства на страната измервани според комбинация от фактори на КР

Факторите за оценка състоянието на БС за развитие (KOi)
Степен на независимост от енергийни ресурси
Степен на достъпност до по-евтини производствени фактори
Степен на безработица
Интелектуално, информационно и образователно равнище
Ресурси за военни цели, военна и информационна сигурност
Степен на дезинтеграция на обществото
Степен на развитие на икономиката
Темпове на икономически растеж в дългосрочен план
Степен на независимост от чуждестранни високи технологии
Равнище на спестяванията на гражданите
Външно търговско салдо
Преки чуждестранни инвестиции
Среден доход на глава от населението
Структура на дълга
Условия за прилагане на стандартите за управление на качеството
Стойност на производствените фактори
Състояние на образователната система в страната
Състояние на законодателството, съдебната система и сигурността за бизнеса

Конкурентните предимства свързани с индустриалното развитие са комбинация от факторите на средата и тези на съответната индустрия.

Интегрирани, тези показатели формират основните приоритетни предимства като значимост на иновации, знание, технологии, човешки капитал (обикновено за развитите държави) и на социално-икономическата рамка, институционалната среда, степен на използване на наличните ресурси и равнище на чуждестранни инвестиции (обикновено за по-слабо развитите страни).

Степента на развитие на индустрията е в релация със степента на икономическото развитие на държавата и на развитието на субектите които осигуряват промишлеността.

Конкурентните предимства свързани с растежа на индустрията, засягащи факторите на средата според философията на КР се допълват с редица икономически индикатори.

Така растежът на индустрията се дефинира като функция от индексите на тези индикатори.

Таблица 2
Конкурентни предимства на индустрията оценени според комбинация от фактори на КР

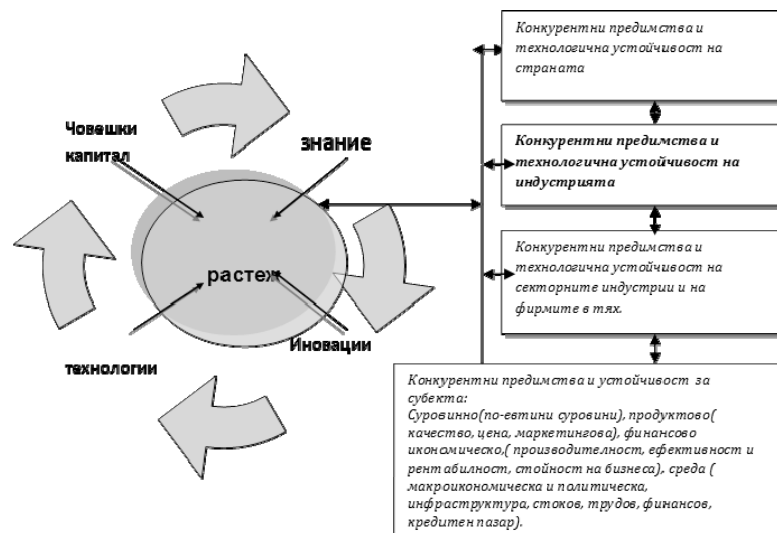
Факторите за оценка състоянието на БС за развитие на страната и на индустрията(KOi)
Конкурентните предимства на страната
Условия за иновации и предприемачество в индустриалните сектори
Състояние на пазара за иновации
Състояние на пазара за интелектуален и предприемачески капитал,
Състояние на инвестиционния пазар за иновации
Индекс на производство
Индекс на промишления оборот
Индекс на приходите от дейността
Индекс на разходите от дейността
Нарастване броя на предприятията
Нарастване на броя заети в промишлеността
Привлекателност на продуктите и услугите
Здравословност и природосъобразност на продуктите и услугите
Степен на преки взаимоотношения между субектите във веригата
Степен на държавно участие в собствеността
Степен на чуждестранно участие в собствеността
Промени на броя заети в приоритетни за страната секторни индустрии
Средна добавена стойност на 1 зает в промишлеността
Средна добавена стойност на 1 зает в приоритетните секторни индустрии
Средни разходи на 1 зает в промишлеността
Средни разходи на 1 зает в приоритетните секторни индустрии
Делът на разходите за НИРД в промишлеността
Делът на разходите за НИРД в приоритетните секторни индустрии
Стойност на средногодишно произвежданата продукция
Стойност на средногодишно произвежданата продукция в приоритетните секторни индустрии
Промени в разходите на труд
Степен на допълнително влягане на средства за дълготрайни материални активи
Промяна на комплексната добавена стойност
Промени в запасите на готова продукция
Въглеродни емисии за единица продукт
Степен на модернизация в индустрията
Конкурентни предимства на съставните бизнес организации

В бизнес пространството на конкуренцията предприемаческата активност е основния двигател за развитие.

В тази област предприемачеството обикновено се развива чрез използване на евтини производствени ресурси, иновации, усъвършенстване, модернизация и реинженеринг. Целта е постигане на по-висока продуктова, финансово икономическа, мениджърска, маркетингова или технологическа конкурентно-способност.

Фигура 7

Модел за индустриален растеж през призмата на конкурентните предимства

Другият съставен показател за оценка на потенциала за индустриален растеж (Коп) е за технологичната устойчивост (ТУ). Именно към промените на този фактор предприемаческата дейност е най-чувствителна. Ниските стойности на показателя в България често са непреодолимо предизвикателство за предприемачеството в страната.

Технологичната устойчивост и развитие би могла да се определи по следната формула:

$$ТУ = f(РЕ, ТК, ПИК),$$

където РЕ е регионална ефективност = f (валутни постъпления/разходите за производство);

ТК – състояние на технологичния комплекс;

ПИК – състояние на пазара за иновации и на този за интелектуален и предприемачески капитал

Регионалната ефективност е следствие от извършената в региона дейност оценена чрез състоянието на посочените три основни фактора, както и от избраната стратегическа ориентация и фокус на усилията за създаване на специфична регионална визия.

Състоянието на технологичния комплекс в който е обхваната индустрията или изграждащите я субекти е важно предизвикателство за предприемачеството. Всеки технологичен комплекс (ТК) в страната би могъл да бъде изграден от „n” на брой звена – вертикално и хоризонтално интегрирани (засягащи различни секторни

индустрии) и тогава социално-икономическата ефективност (СИЕ) би могла да се представи като сума от ефективността на тези звена. Взаимовръзката между тях има свои особености, които се проявяват в това, че повишаването на ефективността на всяко звено е свързано с мултипликационен ефект. В частност, когато ефективността на едно звено намалява, ефективността на друго нараства, а СИЕ се повишава.

Максималната икономическа ефективност на ТК и неговото положително въздействие върху комплексния риск се постига, когато за ефективността се използват върхови технологии, иновации и средства за сигурност. Дори, когато има само една върхова технология или положителна иновация в едно от звената на ТК, ефекта мултиплицира в целия комплекс и рисковите последици са по-благоприятни.

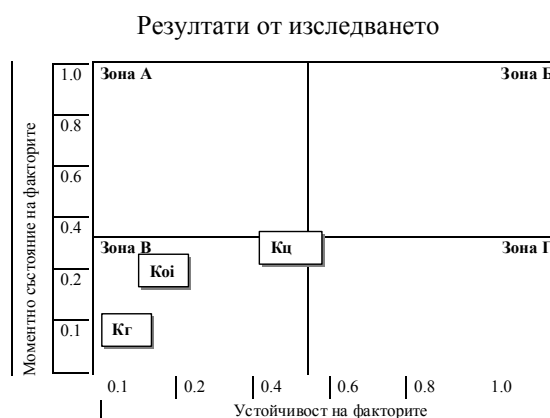
Звената от ТК са в сложна зависимост не само по между си, но и с други звена от други ТК. Това определя голямото значение за комплексния риск и на свързаните с него показатели.

Когато КС нараства следва, че Иц и рискът намаляват, а Ик, КОУ и РЕ растат. Когато КС намалява, Иц и рискът растат, а Ик, КОУ и РЕ намаляват. При нарастване на КС ТУ се увеличава, а следователно и комплексната ефективност, и жизненият цикъл на звената, и на самия ТК.

Състоянието на пазара за иновации и на този за интелектуален и предприемачески капитал е определящ за предприемаческата активност. Развитието на тези пазари формират важни условия и сили за проява на предприемаческа активност. Защото в тях непрекъснато нещо се създава и се рискува на всяко ниво в процесите, засягащи инвестиции, производство, иновации и продажби. Именно на тези пазари се вижда най-ярко основната роля на предприемача като двигател за развитие на човешката цивилизация и това което го различава от мениджъра. Всеки предприемач е мениджър, но не всеки мениджър е предприемач, защото не създава и рискува както предприемача.

Базирайки се на изследвания за хранителната индустрия и на оценки за основните фактори се получиха резултати отразени в посочената матрица.

Фигура 8

Зона А: Зона с нарастващи предизвикателства и рискове за предприемачеството и за индустриалното развитие;

Зона Б: Зона с най-благоприятни за предприемачеството и бизнеса предизвикателства;

Зона В: Зона с неблагоприятни за предприемачеството и бизнеса предизвикателства, но с високи възможности за промяна;

Зона Г: Зона с неблагоприятни за предприемачеството и бизнеса предизвикателства и със занижени възможности за промяна.

Проучването разкрива два подхода за справяне с предизвикателствата чрез подобряване на основните фактори за индустриално развитие.

Единият е плавен и еволюционен. На България, за да достигне чрез този подход настоящото състояние на най-развитите в света страни, ще ѝ трябват над 40 години при изходна точка 2015 г.

Другият подход е комплексният реинженерингов подход изискващ **радикални и бързи промени**. При този подход проблемите основно са в потребностите с най-ниска удовлетвореност. Целта е да се получи хармонизирането им. Желателно е стойността на удовлетвореност за всяка една потребност да е над 50%. Степента на удовлетвореност се определя чрез анализ на ситуацията от външни или вътрешни за субекта лица. Прилагането на подхода не би могъл да се използва успешно, когато отговорността за вземане на управленско решение е размита, неясна, разпиляна.

Фигура 9а

Модел за диагностика на базови потребности за индустрията

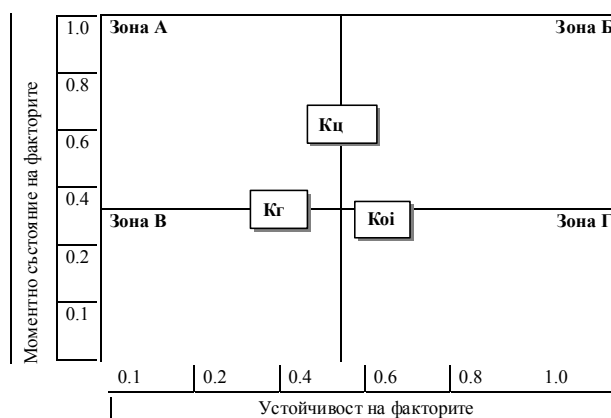

Прогнозите са, че чрез този подход България би могла да достигне сегашното състояние на най-развитите в света страни за около 10 години. В случая за страната ни е необходим **нов икономически модел** в който секторните индустрии да се интегрират в системата „образование – наука – производствени фактори – производство – краен продукт – ефективна реализация – потребление”.

Прогнозните стойности на основните фактори за подобряване на предприемачеството и на индустриалното развитие в България са посочени в матрица.

Фигура 9б

Стойност на основните фактори за подобряване на предприемачеството и на индустриалното развитие в страната

Някои от основните цели и задачи свързани с един българския икономически модел биха могли да са следните:

- Мощно насърчаване на предприемачеството и подпомагане на науката, образованието и бизнеса в приоритетно изразени високотехнологични сектори – хранително-вкусовата промишленост, аграрния сектор, културно историческия туризъм, както и на бизнеса в спортната индустрия, изкуствата и занаятите (чрез подходяща национална законова и нормативна база и чрез програми на ЕС);
- Насърчаване на предприемачеството и обвързване на науката, образованието и бизнеса във всички области. Комбинирането чрез КР на факторите от основните акценти за индустриално развитие да позволява да се формира предприемачески микс на българската индустрия за реализация на който се изисква:
 - да се включат учените като основен фактор в развитието на индустрията;
 - да се формират глобални и национални иновационни стратегии за интелигентна специализация;
 - да се увеличи износа;

- да се създадат български ТНК;
- Създаване на предприемаческа ниша в общата глобална верига на стойността чрез либерализация на търговията, подобряване на човешкия капитал и преки стимули за насърчаване на входящите инвестиции за върхови технологии.
- Непрестанна предприемаческа активност за повишаване на качеството и ориентиране към дейности с по-висока добавена стойност в индустриалната верига. Постигане на положителен резултат на базата на предприемаческа активност за висока производителност и качество на всички процеси, а не само за спестяващи умни технологии и ниски разходи за заплати.
- Ускорена целенасочена, постепенна и системна интеграция с фирми от развитите страни на ЕС в търговската и производствената сфера.
- Ускорена транснационализация на ПЧИ и трансфер на технологии в областта на селското стопанство, хранителната индустрия, туризма, селското стопанство, спорта и изкуствата.
- Инвестиционни програми, подпомагани от ЕС, главно в подкрепа на развитието на инфраструктурата и човешкия капитал в селското стопанство, хранителната индустрия, туризма, спорта и изкуствата.
- Адаптиране към външните пазарни сили, но придържане към социалните цели за постигане на ползи едновременно за бизнеса, обществото и природата.
- Гъвкав износ на български производства, технологии и услуги, засягащи селското стопанство, хранителната индустрия, туризма, спорта и изкуствата и недопускане на прекалено голяма зависимост от ПЧИ относно тези сектори;
- Разработване и внедряване на иновационни системи в селското стопанство, хранителната индустрия, туризма, селското стопанство, спорта и изкуствата за самоподдържане на регионалния растеж и глобална привлекателност;
- Ограничаване на преките чуждестранни инвестиции, концентрирани в технологии в крайния стадий на зрелостта или в етапа на спад за технологии и продукти свързани с приоритетните за страната индустриални сектори;
- Създаване от представители на науката, бизнеса и политиката на взаимосвързани икономически съвети на национално, областно, общинско, отраслово, междуотраслово и междуфирмено ниво, засягащи развитието на приоритетните за страната индустриални сектори.
- Чрез преодоляване на предизвикателствата пред предприемачеството превръщане на България в духовен и културен бисер на Европа.
- Чрез българският икономически модел да се повиши потенциалната стойност на иновативни продукти от секторните индустрии:
 - Например фирмите от хранителната индустрия с повишена стойност на своите продукти биха могли да изнасят дейности и/или иновации в богатите

европейски страни. Тези дейности и иновации ще са многократно по-високо заплатени (в сравнение с реализацията им в България) при относително устойчиви разходи. Печалбите ще са в пъти по-високи, а българските фирми ще са много по-конкурентни първоначално поради по-ниските възнаграждения на българските работници.

- Предоставя се възможност да се повиши потенциалната стойност на културно-историческия продукт, който българските туристически фирми съвместно с фирмите от хранителната индустрия могат да добавят към глобалното стопанство.
- Съществен принос към глобалното стопанство може да са и редица иновации от хранителната индустрия, в която РБългария има традиционни успехи.

Във всеки един човек в една или друга степен съществува творческият, съзидателен предприемачески дух и потенциал. Всеки субект е свободен да избира и има шанса да развие максимално този дух и потенциал. Затова предприемачите и мениджърите трябва да създават съзидателна ценностна пирамида, да поемат общополезни отговорности и задължения и да не спират да мечтаят.

Изводи и препоръки

- В основата на индустриалното развитие е преодоляването на предизвикателствата пред съзидателното предприемачество. Това е свързано с повишаване на

стойностите на индикаторите чрез които се оценява тежестта на три основни фактора:

- Процесите на глобализация;
- Състоянието на локалната среда в която се развива съответния индустриален сектор или субект.
- Ценностните качества и потенциалът за индустриален растеж на субектите;
- Показателите за състоянието на основните взаимосвързани фактори позволяват да се определи коефициентът за индустриално развитие (Кир) и управленските усилия да се насочат за справяне с предизвикателствата пред предприемачеството:

$$\begin{aligned}\text{Кир} &= f(K_g, KO_i, K_{\Sigma}) = f(K_{\text{гл}}, K_{\text{тнк}}, K_t, KO_{\text{и}}, K_{\text{цси}}, K_{\text{оп}}) = \\ &= f(K_{\text{гл}}, K_{\text{тнк}}, K_t, KO_{\text{инд.}}, K_{\text{цси}}, \text{КС}, \text{ТУ})\end{aligned}$$

- Конкурентоспособността на бизнес субектите (КС) е само един от съставните и взаимосвързани елементи за индустриално развитие и нейната определяща роля като основно предизвикателство за предприемаческата дейност за това развитие в икономическата и управленческа теория и практика е преувеличена;
- В практиката би могло успешно да се използва следната методика за справяне с предизвикателствата пред предприемачеството: определяне на ценностите и ситуацията за субекта (на факторите и на показателите с които се оценяват); извличане на актуалните проблеми, засягащи факторите с ниски стойности; определяне на стратегическата ориентация в съответното бизнес пространство; използване на потенциала на субекта и неговите конкурентни предимства за повишаване стойностите на съответните показатели с ниски стойности.
- Извършеният ретроспективен анализ за развитие на индустрията в България, позволи да се разкрие необходимостта от използването на КР за решаване на комплексни а не фрагментни проблеми свързани с подобряване на трите групи основни фактори за справяне с предизвикателствата пред предприемачеството. Въпреки някои постижения, без ценностна концепция подходяща за съзидателно предприемачество, българските предприятия и субекти не биха имали устойчиво и ефективно развитие.
- Формиращата се все по-устойчива и дълбока световна криза свързана основно с предприемачески технологии, поддържащи „комфорта“ за сметка на прехвърляне на задължения за бъдещи периоди и натрупването на големи стойности кухи вземания с мощно усвояване на свежи парични средства без “бизнес машинката за работа” да носи положителен резултат както за бизнеса, така и за природата и за обществото налага създаването на нов световен икономически ред. Необходими са нови ценности, нови правила и стратегически ориентации, нови икономически модели за съзидателно предприемачество, които се основават на комплексния реинженеринг, **като**

интегрална система за ефективно управление на промените в условията на глобализация на икономиката. Защото КР се превръща в двигател за развитие на човешката цивилизация и на бизнес системи, в основата на който е предприемаческият дух и потенциал, задвижван от свободата, творчеството, инициативата, стремлението и ценностната система на човека. Без да работи този двигател, културните схеми и вземания ще нарастват, средствата няма да достигат за нормално поддържане на обществено необходими дейности и услуги (здравеопазване, сигурност, образование, отбрана, инфраструктура, съдебна система, затвори и др.), а след това за оцеляване на голяма част от населението.

- Независимо, че средният годишен индекс на индустриалното производство и продажби бележи ръст за разглеждания период, българските индустриални организации се развиват с многократно по-нисък темп от тези на развитите страни. Липсват български интеграционни структури за стратегическо управление, за транснационализация и за управление на иновациите на ИО. Тази реалност създава изключителни възможности за съзидателно предприемачество в глобалното пространство;
- Назряла е необходимостта от разработване на рамков икономически модел на страната/региона, около който да се обединят усилията на бизнесмени и учени, както е назряла и необходимостта от разработване на локални стратегии и предприемачески инициативи, съобразени с усилията на българските ИО да се повиши потенциалната стойност на онова, което могат да добавят към световното стопанство.
- Необходими са подходящи стратегически ходове на ИО и на общините за насърчаване на креативността за ефективно управление на промените и взаимодействието на процесите за всяко едно ниво на индустрията. За справяне с предизвикателствата пред предприемачеството се препоръчва разработване на ясна програма за икономическо развитие на всяка област, община, селище, както и на реинженерингови стандарти по основни критерии и икономически категории за всеки регион поотделно и за дадена страна. Добри примери в тази насока са предприемаческите усилия за създаването на национални и транснационални вериги на български производители и търговци на храни.
- Необходима е професионална пазарна грамотност на българските мениджъри относно моделите и системите за творчество при усвояване на непознатото пазарно стопанство и категории, в които България има или може да има абсолютни предимства. Тези системи и модели могат да се изграждат през призмата на синергичен ефект на три нива (интегриране на дейностите в основните процеси на индустриалните предприятия; интегриране на основните процеси на предприятията като цяло; пренаареждане на основните процеси в системата на между фирмено и между секторно взаимодействие).
- Необходимо е да се върви към утвърждаването на предприемачеството, като силен стабилизиращ фактор на съвременната пазарна икономика и във връзка

с това да се подобряват показателите на реинженеринговите фактори, оценяващи нейното развитие. Така се създават условия за висок синергичен ефект за индустрията, за развитие на комплексна бизнес структура, култура и среда – „индустрия на благоденствието” и за по-голяма независимост на българските фирми на националния пазар.

Получените резултати и направените изводи дават основание да се обобщи, че за подобряване на индустриалното развитие, в т.ч. икономиката и управлението на фирмите е необходимо преди всичко да се развие предприемаческата грамотност и активност, както и *пазара за иновации и този за интелектуален и предприемачески капитал*.

Наред с класическата, езиковата, компютърната и технологичната грамотност в съвременния свят с изключително висока тежест е **професионална предприемаческа грамотност**. Обучението по предприемачество трябва да започва от ранните години, а за висшето образование трябва да се включва не само във всяка специалност, но да има теми за предприемачество и във всяка една дисциплина. Само със съвместните усилия на учени, мениджъри, специалисти и политици могат да се създадат подходящи условия за предприемачество и да се програмират и усъвършенстват процесите за справяне с предизвикателствата пред него.

За съжаление, докато българските субекти нехаят, докато бизнесът и държавата здраво са свили средствата за предприемаческа наука и за обществено значими предприемачески потребности, а българската наука не разбере, че основният неин измерител трябва да е разработване и продажба на научен продукт полезен за индустрията, то процесите, определящи предприемаческата активност, създаване и развитие на *пазара за иновации и на този за интелектуален и предприемачески капитал*, както и за транснационализация на бизнеса, за създаване и развитие на нови пазари и пазарни категории ще са случайни или фрагментни и наситени с много дефекти.

Използвана литература

- Ackah, D., Agboyi, M. R. (2014). Strategic Management: Management Strategy. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Blewitt, J. (2014). Understanding Sustainable Development. Routledge.
- Bowler, I. R. (2014). Geography of Agriculture in Developed Market Economies. Routledge.
- Cullen, P. J., O'Donnell, C., Fagan, C. (2014). Process Analytical Technology for the Food Industry. Springer – Verlag.
- David, F., David, F., David, F. (2014). Strategic Management: Concepts and Cases. MyManagementLab, Pearson Education.
- Dimitrova, Y. (2014). Specificity of the corporate culture of Bulgarian Small and Medium Enterprises. – In: Entrepreneurial/Managerial Innovative Strategies and Behaviour in Global Multicultural Environment. Proceedings of the Sixth International Conference, 9-11 September 2014, Nessebar, Bulgaria, BAMDE, Sofia, pp. 86-105.
- Hurst, J. (2015). Farm to Market Handbook: How to create a profitable business from your smallfarm. Yoyageur Press.

- Mullen, M. (2015). Organizational Strategic Thinking: A Practical Guide to Embedding Strategic Thinking into your Employees' Every Day Decision Making. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Vosman, O. (2014). Extraordinary Groups: How Ordinary Teams Achieve Amazing Results. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Vyas, V. (2014). Low-Cost, Low-Tech Innovation: New Product Development in the Food Industry. Routledge.
- Walker, L. (2015). An insight for team building: Know the way to develop your new business through team building. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Гордън, М. (2008). Предприемачество 101. С.
- Давидков, Ц. (2011). Предприемачество и частен бизнес в България. С.
- Дайр, Г. (2008). Климатични войни. С.
- Димитрова, Я. (2012). Корпоративната култура като конкурентно предимство. С.: АИ "Професор Марин Дринов", 245 с., ISBN: 978-954-322-549-1.
- Димитрова, Я. (2013). Значението на новите медии за промяната на корпоративната култура. – В: Перспективи пред индустриалния бизнес. Сборник доклади от юбилейна международна научна конференция Варна, 06-07.12.2013, ИУ Варна, с. 270-273.
- Димитрова, Я. (2013). Организационната идентичност – "невидимата ценност" на съвременната организация. С: АИ "Професор Марин Дринов", 383 с., ISBN: 978-954-322-566-8.
- Димитрова, Я. (2014). Управлението на организационната идентичност чрез инструментариума на новите медии(Link). – електронно научно списание „Реторика и комуникации”, N 12, April, ISSN 1314-4464.
- Кийосаки, Р. (2012). Бизнесът на XXI век. С.
- Маршал, У. (1994). Демократичният подход. – Спектър. N 84, с. 5-9.
- Уърлдуоч институт Вашингтон. (2013). Състоянието на планетата 2013. С.
- Хаджиев, Б. (1996). Отворената икономика-човекът и пазарът. П.
- Хаджиев, Б. (2000). Разумното управление-реинженеринг. П., ISBN: 954-9752-20-8.
- Хаджиев, Б. (2001). Комплексен реинженеринг. П.
- Хаджиев, Б. (2002). Същност на малкия бизнес. П., Зони за икономически растеж. НПК 2001.
- Хаджиев, Б. (2012). Комплексен реинженеринг на бизнес организациите в условията на глобализация на икономиката. П.: УХТ, ISBN: 978-954-24-0215-2.
- Хаджиев, Б. (2013). Три основни модела в системата за предлагане на комплексен реинженеринг. СУП, с. 168-172, ISBN: 1311-9192.
- Хаджиев, Б. Възможностите за разумно управление срещу съвременните предизвикателства на живота в България. П., стр. 33-42, ISBN: 978-954-9752-25-9.
- Хаджиев, Б. Европейска икономическа интеграция. П., ISBN: 978-954-24-0146-9.
- Хубанов, А., Ангелов, В., Дойков, Д. (2011). Бизнес идеи и предприемачество. С.
- Чан, Е. (2012). Поверително от Харвард бизнес скул: Пътят на успеха. С.